Mannerheimin Lastensuojeluliiton lausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaostolle – Kuulemistilaisuus 22.10.2021

HE 146/2021 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2022
Teema: Mitä toimia tarvitaan lasten ja nuorten heikentyneen oppimisen ja hyvinvoinnin tukemiseen koronan jälkeen, ml. MLL:n Nuorten netti ja kriisitoiminta

Aluksi

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 4 artiklassa edellytetään, että sopimusvaltio ryhtyy kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Riittävien voimavarojen osoittaminen lasten ja nuorten oikeuksien toteuttamiseen valtion, kuntien ja tulevien hyvinvointialueiden talousarvioissa on välttämätöntä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamiseksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että lapset tulee tehdä näkyviksi talousarvioissa (Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5 lapsen oikeuksien sopimuksen yleisistä täytäntöönpanotoimista, kohta 51). Lapsen oikeuksien komitea on antanut vuonna 2016 laajan yleiskommentin (nro 19) julkisesta budjetoinnista lasten oikeuksien toteuttamiseksi (lapsibudjetointi). Lapsibudjetoinnilla tarkoitetaan talousarvion tarkastelemista lapsen oikeuksien näkökulmasta. Siinä on kyse lapsiin kohdistuvien talousarviomenojen ja -tulojen seurannasta sekä talousarviopäätösten lapsivaikutusten arvioinnista.

Ks. tarkemmin

- *MLL:n lausunto lapsibudjetoinnin kehittämisestä https://www.mll.fi/kannanotot-ja-lausunnot/mlln-lausunto-koskien-lapsibudjetoinnin-kehittamista/*
- *YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 19 https://lapsiasia.fi/yleiskommentit*
- *Lapsibudjetoinnin pilotointi ja vakiinnuttaminen : Työryhmän mietintö lapsibudjetoinnin kehittämismahdollisuuksista valtion talousarviossa sekä kunnissa ja hyvinvointialueilla (Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:29) https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163352*

Lapsibudjetoinnin pilotoinnista vuoden 2022 valtion talousarvioesityksessä

Mannerheimin Lastensuojeluliitto pitää erittäin hyvänä, että vuoden 2022 valtion talousarvioesityksessä pilotoidaan lapsibudjetointia ja että se vakiinnutetaan osaksi talousarvioesitystä vuonna 2023.

Valtiovarainministeriön tiedote 19.8.2021:
https://valtioneuvosto.fi/-/10623/lapsibudjetointia-pilotoidaan-vuoden-2022-valtion-talousarviossa
Talousarvioesityksen luku Lapsibudjetointi:
https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2022&lang=fi&maindoc=/2022/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69:

MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO

Tulevissa talousarvioesityksissä lapsibudjetointia tulee syventää ja tarkastella laajasti talousarviota lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Koronakriisin kielteisten vaikutusten torjunta lasten ja nuorten hyvinvointiin (ml. oppiminen) on syytä ottaa yhdeksi lapsibudjetoinnissa tarkasteltavaksi teemaksi.

Lasten ja nuorten hyvinvointi, oppiminen ja kehitys edellyttävät riittäviä julkisen vallan voimavaroja. Lasten ja nuorten hyvinvointi on aikuisväestöä enemmän riippuvainen julkisista palveluista ja yhteiskunnan voimavaroja koskevasta päätöksenteosta. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ovat erityisen merkittävässä roolissa. Näissä oikeuksissa korostuvat julkisen vallan aktiiviset toimet ja voimavarojen kohdentaminen oikeuksien toteuttamiseen.

Koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten ja nuorten hyvinvointiin, oppimiseen ja oikeuksien toteutumiseen. Poikkeusolojen kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan johdonmukaisia toimia lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oppimisen turvaamiseksi sekä pärjäävyyden edistämiseksi.

Vuoden 2022 talousarvioesityksessä valtionosuus kunnille peruspalvelujen järjestämiseen on keskeinen määräraha, jolla vastataan myös koronakriisin kielteisten lapsiin ja nuoriin kohdistuneiden vaikutusten torjuntaan. Määräraha (7 984 500 000 euroa) on huomattavasti pienempi, kuin vuoden 2020 toteutunut rahoitus (8 649 950 270 euroa). MLL esittää huolensa määrärahan riittävyydestä, koska koronakriisin akuutti vaihe jatkuu edelleen ja koronakriisin kielteiset hyvinvointivaikutukset kumuloituvat.

Peruspalveluiden rahoituksen riittämättömyyttä ei voida kestävällä tavalla turvata määräaikaisten hankerahoitusten turvin, vaan on huolehdittava perusrahoituksen riittävästä tasosta. Tässä kuntien (ja vuodesta 2023 lähtien myös hyvinvointialueiden) valtionosuuksilla on keskeinen merkitys.

Koronakriisin vaikutuksista lapsiin ja nuoriin

Koronakriisin kielteiset pitkäaikaiset vaikutukset heijastuvat erityisen vahvasti nuoriin sukupolviin. Kriisi uhkaa heikentää sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta. Vaikutukset ovat huomattavat mm. lasten ja nuorten mielenterveyteen, opiskeluun ja työelämään pääsyyn. Koronakriisi on lisännyt lasten ja nuorten hyvinvoinnin, oppimisen ja pärjäämisen haasteita.

Kriisin kielteisten pitkäaikaisten vaikutusten torjuminen kuuluu valtiovallan, kuntien ja hyvinvointialueiden merkittävimpiin tehtäviin lähivuosina. Korona-aikana palvelut ovat ohentuneet samaan aikaan kun niiden tarve on kasvanut. Tämä on aiheuttanut palveluvajetta ja -velkaa. Riittävän tuen puuttuminen uhkaa heikentää lasten ja nuorten hyvinvointia ja lisätä eriarvoistumista.

Eriarvoisuuden kaventamisen onkin oltava tavoitteellista ja systemaattista. Tämä edellyttää muun muassa tuen tarpeessa olevien lasten, nuorten ja perheiden tilanteiden ja tarpeiden tunnistamista ja tarpeiden mukaisen tuen antamista. Koronakriisin vaikuttava hoito edellyttää koko palvelujärjestelmän keskinäisen yhteistyön ja moniammatillisuuden vahvistamista. Myös järjestöjen työ on huomioitava yhteistyössä.

Lue lisää:

- *Lapset, nuoret ja koronakriisi : Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:2. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162647*
- *Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa: lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162318*

Mitä toimia tarvitaan lasten ja nuorten heikentyneen oppimisen ja hyvinvoinnin tukemiseen koronan jälkeen?

1) **Sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä on varmistettava riittävät voimavarat lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tukemiseen.** Koronakriisi on lisännyt tuen ja palveluiden tarvetta. Lisäksi palveluiden ohentuminen poikkeustilanteen aikana on aiheuttanut huomattavaa palveluvajetta ja palveluvelkaa, jotka tulee korjata. Lisääntynyt tuen ja palveluiden tarve on otettava huomioon rahoituksessa (mm. kuntien peruspalveluiden valtionosuuksissa ja vuodesta 2023 lähtien myös hyvinvointialueiden rahoituksessa).

2) **On varmistettava riittävät voimavarat esi- ja perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa sekä myös korkeakoulutuksessa oppimisen ja osaamisen tuen vahvistamiseen.** Etäopiskeluvaiheen aikana on syntynyt oppimisvajeita, joita on paikattava vielä pitkään. On panostettava oppimisen yleiseen tukeen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen, jotta poikkeusoloista aiheutuneita kielteisiä vaikutuksia voidaan lieventää.

3) **Oppilas- ja opiskelijahuoltoa on vahvistettava**. Opiskeluhuollon saatavuuden varmistamiseksi on varmistettava henkilöstömitoitusta koskevien velvoitteiden ja suositusten toteutuminen kunnissa (ja vuodesta 2023 lähtien hyvinvointialueilla). On huolehdittava, että oppilaat ja opiskelijat saavat varhaista tukea mielenterveyden ongelmiin. Mielenterveyden häiriöt ovat merkittävä tekijä myös koulutuksen keskeytymisessä ja koulupudokkuudessa. Koronakriisi uhkaa lisätä koulutuksen ulkopuolisuutta.

4) **Eriarvoisuuden torjunnan on oltava keskeinen tavoite koronakriisin hoidossa**. Koronakriisi ja poikkeusolot vaikuttavat eri tavoin eri lapsiin ja nuoriin. Kriisin kielteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti niihin lapsiin, nuoriin ja perheisiin, jotka ovat olleet jo ennestään heikommassa asemassa. Näitä lapsi- ja nuorisoryhmiä ovat muun muassa vammaiset, neuropsykiatrisia erityispiirteitä ja mielenterveyden häiriöitä omaavat lapset ja nuoret, kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret sekä maahanmuuttotaustaiset lapset ja nuoret.

5) **Huolehditaan lasten, nuorten ja perheiden aidosta kohtaamisesta palveluissa.** Aito kohtaaminen edellyttää, että palveluissa on riittävästi aikaa lapsen tai nuoren tilanteen ja tarpeiden selvittämiseen ja että ammattilaiset lapsen tai nuoren ja hänen perheensä ympärillä eivät vaihdu koko ajan. Erityisen suuri merkitys lasten ja nuorten arkiympäristön palveluilla, kuten

varhaiskasvatuksella sekä kouluilla ja oppilaitoksilla ja niiden oppilas- ja opiskelijahuoltopalvelulla. Palvelut on toteutettava lapsi-, nuori- ja perhelähtöisesti järjestelmä- ja organisaatiolähtöisyyden sijaan. Tämän on oltava keskiössä myös sote-uudistuksessa. Henkilöstömitoitusta koskevien velvoitteiden ja suositusten noudattaminen (mm. oppilas- ja opiskelijahuoltopalveluissa) on tärkeä tekijä aidon kohtaamiseen mahdollistamisesta palveluissa.

6) **Varmistetaan, että koronakriisin hoidossa tehdään systemaattista lapsivaikutusten arviointia ja lapsibudjetointia.** Lapsia koskevissa toimissa lapsen edun on oltava ensisijainen harkintaperusta. Lasten etujen selvittämisen väline on lapsivaikutusten arviointi, jossa kokonaisvaltaisesti tarkastellaan lasten, nuorten ja perheiden oikeuksia, tarpeita ja tilanteita. Arviointien tekemistä varten tarvitaan lisää informaatio-ohjausta, kuten koulutusta ja tukimateriaaleja. On varmistettava, että arvioinnit perustuvat riittävän laajaan ja mahdollisimman laadukkaaseen tietopohjaan. Arvioinneissa tarvitaan myös lasten ja nuorten näkemysten keräämistä ja heiltä saadun tiedon hyödyntämistä. Ilman lapsilta ja nuorilta kerättyjä tietoja, kokemuksia ja näkemyksiä tietomme lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä jää vajaaksi.

7) **Tietoa koronakriisin vaikutuksista lapsiin ja nuoriin on edelleen kerättävä ja analysoitava.** Kerättyä tietoa on hyödynnettävä systemaattisesti päätöksenteossa. Koronakriisi on vaikutuksiltaan laaja-alainen ja pitkäkestoinen. Monet sen vaikutuksista tulevat esiin pidemmän aikavälin kuluessa. Lisää tietoa tarvitaan erityisesti vaikutuksista pieniin lapsiin, vähemmistöryhmiin kuuluviin ja eri tavoin haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin. Tiedonkeruulle ja analysoinnille on turvattava riittävät voimavarat. On huolehdittava myös seurantatutkimusten toteuttamisesta.

8) **Vahvistetaan lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksia, toimijuutta ja vaikutusmahdollisuuksia.** Tässä lasten ja nuorten arkiympäristöillä, kuten koululla ja harrastuksilla on keskeinen merkitys. Koronakriisi on lisännyt lasten ja nuorten epävarmuutta ja huolta omasta arjesta ja tulevaisuudesta. Koko yhteiskunnan tasolla on vahvistettava lasten ja nuorten tulevaisuuden uskoa ja turvallisuuden sekä osallisuuden kokemuksia arjessa. Lapsille ja nuorille on mahdollistettava kokemus siitä, että voi osallistua ja vaikuttaa.

Havaintoja ja johtopäätöksiä MLL:n Lasten ja nuorten puhelimesta ja chatistä

Koronapandemiasta puhuttiin MLL:n Lasten ja nuorten puhelimessa ja nettipalveluissa maaliskuusta 2020 alkaen jokaisessa päivystysvuorossa. Sopeutuminen etäkoulunkäyntiin tuotti osalle nuorista isoja haasteita ja puhutti paljon. Etäkoulu turhautti monia, mutta eniten siitä kärsivät nuoret, joilla oli erityisen tuen tarpeita ja esimerkiksi oppimisen tai toiminnanohjauksen vaikeuksia. Myös mielialaan liittyvät lievätkin ongelmat hankaloittivat etäopiskelua, ja esimerkiksi itseohjautuvuudessa ja kouluaamujen käynnistämisessä oli vaikeuksia.

Lapset ja nuoret elivät hyvin erilaissa perhetilanteissa, jotka vaikuttivat uuden arjen omaksumiseen ja etäkoulunkäynnin sujumiseen. Osalla turhautumista ja koulunkäymisen vaikeuksia kotona aiheuttivat oman tilan ja rauhan puute. Toiset ottivat vastuuta myös sisarustensa koulunkäynnistä, jos vanhemmalla ei ollut siihen aikaa tai taitoa. Myös vaikeuksista oppia ja opiskella kotona ilman kunnon tietoteknisiä välineitä

puhuttiin. Joillekin nuorille etäkouluaika oli helpotus. Se antoi hengähdystauon kroonisesta kiusaamisesta, joka varjosti normaalia koulunkäyntiarkea. Osaa huolettikin koulujen avautuminen pitkän tauon jälkeen.

Lapset ja nuoret eivät ole yhdenmukainen ryhmä, vaan koronavaikutukset osuvat eri tavoin erilaisissa elämäntilanteissa eläviin lapsiin. Pandemia ei kohtele lapsia ja nuoria yhdenvertaisesti. Samoille lapsille kasautuu yhä enemmän ja isompia vaikeuksia. Yhteydenottojen perusteella etäopetus eriarvoisti lapsia ja nuoria. Henkilökohtaisten ja psyykkiseen vointiin liittyvien tekijöiden ohella perheen taloudellinen ja vanhempien psyykkinen hyvinvointi vaikuttivat lasten ja nuorten koulunkäynnin sujumiseen. Puuttui sopivia opiskeluvälineitä, tilaa ja rauhaa koulutyöhön ei ollut tai vanhempien voimavarat olivat vähissä. Korona-aika kuritti ankarimmin nuoria aikuisia, joiden työssäkäynti ja työllistymismahdollisuudet heikkenivät ja jatko-opiskelut siirtyivät etäopetukseen. Ilmiö näkyi palvelun yhteydenotoissa: syksyn aikana erityisesti nuorten aikuisten masennuksen ja ahdistuksen kokemukset lisääntyivät.

Palveluun tulleissa yhteydenotoissa nousee esiin akuutteja asioita, joihin on tarpeellista kiinnittää huomiota, kun turvataan lasten ja nuorten hyvinvointia ja paikataan koronan aiheuttamia vaurioita. Tällä hetkellä merkittävä huomio on, että palveluun ottaa yhteyttä useamman kerran viikossa samat mielenterveysongelmista kärsivät nuoret, jotka joko eivät ole saaneet tarvitsemaansa apua tai joiden saama apu on riittämätöntä (esim. psykiatrisen sairaanhoitajan vastaanotto kerran kuussa). Järjestöillä näyttääkin nyt olevan merkittävä rooli mielenterveysongelmista kärsivien lasten ja nuorten kannattelijoina. Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen saatavuudessa ja laadussa on ollut pulmia jo ennen korona-aikaa ja tilanne on korona-aikana heikentynyt entisestään.

Nuorille apua tulevaisuuden suunnitteluun

Nuoret ovat kehityksellisesti haastavimmassa ikävaiheessa. Pitäisi itsenäistyä, liittyä muihin ja löytää oma paikkaansa maailmassa. Samanaikaisesti pandemia tukki tiet, lukitsi sosiaaliset kontaktit ja heikensi työ- ja koulutusmahdollisuuksia. Jotta nuoret selviävät, he tarvitsevat aikuisten apua lähiajan toiveiden ja tavoitteiden suunnitteluun. On pohdittava keinoja, jotka auttavat nuoria ottamaan haltuun omaa tilannettaan, toimimaan yhdessä muiden kanssa, rakentamaan yhteisiä projekteja, joissa tulevaisuuteen kiinnittyminen onnistuu ja jotka ylläpitävät toivoa ja tulevaisuuden uskoa. Koulut, oppilaitokset ja oppilashuollon yhteisöllinen työ ovat merkittävässä roolissa tämän onnistumisessa.

Erityistä tukea tarvitsevien nuorten palveluvelan kiinnikurominen ja jatkohoito varmistettava.

Pandemia-aika on heikentänyt joidenkin nuorten tukikontakteja ammattilaisiin ja huonontanut vointia. Nuoret, joiden tuen tarve jo entuudestaan on tiedossa, olisi tavoitettava ja heidän tilanteensa kartoitettava viipymättä. Akuutisti on myös estettävä itsetuhoisten nuorten liian aikaiset kotiuttamiset sairaalahoidosta.

Lasten kokemuksille huomiota ja tarpeisiin sopivia ratkaisuja

Etäopetuksen mahdollisuuksia ja käytettävyyttä on akuuteimman poikkeustilanteen jälkeen arvioitava monipuolisesti. Osa lapsista uupui etäkoulunkäyntiin, koska kotona ei ollut tilaa, rauhaa, välineitä ja tukea. Osalle etäkoulu taas toi levollisemman arjen. Liian moni lapsi kokee jatkuvaa ja voimakasta stressiä

koulussa kiusaamisen vuoksi. Niille lapsille, joiden turvallisuutta oppimisympäristössä ei ole pystytty turvaamaan, on mahdollistettava turvallinen paikka oppia ja kasvaa. Etäopetus ei voi olla pysyvä ratkaisu eikä sitä pidä toteuttaa polkemalla lapsen oikeuksia, mutta fyysisesti ja psyykkisesti turvallinen oppimisympäristö on taattava kaikille lapsille.

Vanhemmat tarvitsevat helposti vastaanotettavaa tukea

Lapset ja nuoret tarvitsevat ympärilleen aikuisia, jotka luovat elämään säännöllisyyttä, turvallisia rutiineja ja mahdollistavat vaikeiksi koettujen tunteiden purkamisen. Vanhemmilla on ollut yhä enemmän vastuuta, kun muita yhteiskunnan toimia on rajoitettu. Lasten ja nuorten myönteisen kehityksen turvaamiseksi on oleellista pohtia, miten tukea vanhempia poikkeuksellisen kuormittavana aikana. On mietittävä, miten integroida tukea mahdollisimman hyvin osaksi vanhempien arkea, niin ettei tuen etsiminen ja sinne hakeutuminen lisää arjen kuormaa entisestään.

Lue lisää:
Heidi Holappa - Tatjana Pajamäki: Lasten ja nuorten puhelimen ja chatin vuosiraportti 2020. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2021 https://cdn.mll.fi/prod/2021/02/16145818/mll_lnpc_raportti_2020.pdf

Helsingissä 22.10.2021

Esa Iivonen, johtava asiantuntija
Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry